

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณคดีเป็นศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปแบบและแง่มุมต่าง ๆ กัน โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งเพื่อถ่ายทอดความรู้สึก ความคิด ความฝัน อารมณ์ จินตนาการและประสบการณ์ของผู้เขียนมาสู่ผู้อ่านโดยผ่านทางภาษา ซึ่งภาษาที่ใช้ในนั้นจะเป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียนก็ได้ แต่ที่สำคัญต้องมีการเลือกใช้ถ้อยคำภาษาที่ให้ ความประณีตงดงามก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจที่กว้างไกล ดังที่ วิภา กงกะนันทน์ (2520: 2) กล่าวว่า "ภาษาวรรณคดีเป็นภาษาที่กระทบฝังใจ ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟัง เกิดความสะเทือนอารมณ์ เป็นภาษาที่ผู้ประพันธ์จงใจคัดเลือกเป็นพิเศษ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้อ่านหรือผู้ฟัง เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ" ดังนั้นวรรณคดีมิใช่เพียงหนังสือทั่ว ๆ ไป แต่วรรณคดีเป็นศิลปะชั้นสูงประกอบด้วยภาษาที่เป็นสุนทรียะอันมีค่าต่อจิตใจของผู้อ่านเป็นอย่างยิ่ง

การเลือกสรรถ้อยคำที่มีความงดงามไพเราะมาร้อยกรองเข้าด้วยกันให้มี ฎูลักษณะต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดความคิด อารมณ์ให้แก่ผู้อ่านนั้นนับเป็นงานศิลปะที่ประณีต ต้องใช้ความสามารถของผู้ประพันธ์อย่างสูง ในขณะที่เดียวกันผู้อ่านต้องสามารถรับสาร หรือภาษาได้อย่างกลมกลืนและเหมาะสมควย คริสโตเฟอร์ คอลลินส์ (Christopher Collins 1970: 6) กล่าวถึง ศิลปะในการแต่งคำประพันธ์ว่า "ควรใช้คำง่าย ๆ เพื่อให้ผู้อ่านจดจำผู้เขียนต้องเลือกสรรและเรียบเรียงความทรงจำ ความนึกคิดที่ตนเองเคยสัมผัส รวมทั้งอารมณ์สะเทือนใจ หรือสิ่งที่ได้พบเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น และจัก ประสบการณ์เหล่านั้นรวมไว้ในรูปแบบประพันธ์" ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของกรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์ (2504: 261-262) ในเรื่องการใช้ภาษาวาว่า "ผู้ประพันธ์ต้อง ใช้ถ้อยคำที่ทำให้อ่านเห็นภาพ ซึ่งถายแบบภาพที่ผู้ประพันธ์นึกคิดนั้นเอาไปอย่างไกล

ที่สุดเท่าที่จะทำได้ คือผู้ประพันธ์มีความรู้สึกนึกคิดใดแล้วต้องตั้งเป็นภาพด้วยจินตนาการของตนเองเสียก่อนแล้วจึงวาดภาพนั้นออกมาเป็นถ้อยคำ"

ดังนั้นการสื่อสารด้วยตัวอักษรหรือถ้อยคำนี้ ผู้ประพันธ์จำเป็นต้องเลือกสรรภาษาที่มีความหมายในการสร้างภาพที่เห็นได้ด้วยใจคิด ด้วยความรู้สึกให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้อ่านอย่างแจ่มชัด เพื่อให้ผู้อ่านซาบซึ้ง เกิดความประทับใจและเข้าใจวรรณคดีนั้น ๆ อย่างสมบูรณ์ ซึ่งกลวิธีในการสร้างภาพในจิตด้วยการเลือกใช้ถ้อยคำนี้เรียกว่าการสร้างภาพพจน์นั่นเอง.

ชวน เพชรแก้ว (2520: 34) กล่าวถึงภาพพจน์ว่า "การเขียนที่ชัดเจน ประณีต และมีความสวยงามนั้น ต้องมีการประดับตกแต่งด้วยภาพพจน์ ภาพพจน์จึงเป็นเครื่องมือพิเศษที่ช่วยปรุงแต่งให้งานเขียนเกิดคุณค่าทางอารมณ์ ช่วยให้อ่านได้รับรสการอ่าน เกิดความสุข ความบันเทิงจากการอ่าน" ภาพพจน์จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในวรรณคดี เพราะภาพพจน์ช่วยทำให้อ่านเกิดจินตนาการ ความซาบซึ้งและประทับใจในเรื่องที่อ่าน ตลอดจนได้รับรู้ความคิด ความรู้สึกของผู้เขียนอีกด้วย

ในการศึกษาวรรณคดีมักจะแบ่งรูปแบบงานประพันธ์ออกเป็น 2 ประเภทคือ ร้อยแก้วและร้อยกรอง วรรณคดีประเภทร้อยกรองนับเป็นงานประพันธ์ที่ประณีตบรรจง เพราะผู้แต่งต้องเลือกสรรคำให้เหมาะเจาะะทั้งจังหวะ สีสาว ความไพเราะของเสียง สัมผัส และวงศัพท์ที่มีความลึกซึ้งสะท้อนอารมณ์ สำหรับวรรณคดีประเภทร้อยแก้วนั้นแม้ว่าจะไม่ยึดถือฉันทลักษณ์อย่างร้อยกรอง แต่การเลือกสรรคำ ความไพเราะ สะดุดสวยในลีลาการแต่งก็มีได้ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังที่ ประภาศรี สีหอำไพ (2527: 59) กล่าวว่า "งานเขียนร้อยแก้วมีความงามของถ้อยคำที่ร้อยเรียงวิจิตรบรรจงเสมอด้วยแก้วอันงามมาเรียงร้อยไว้ ร้อยแก้วเชิงวรรณศิลป์จึงเป็นศิลปะที่สะท้อนความสะท้อนอารมณ์โดยใช้ภาษาที่ไพเราะสะดุดสวยในลีลาการแต่ง และส่วนงานโวหารที่มีความงดงามในรูป (Form) งามในเรื่อง (Material) งามในท่วงท่าของการเขียน (Style)" ซึ่งความงามของภาษา จินตนาการ และอารมณ์สะท้อนใจจากการอ่านวรรณคดีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองนี้ล้วนแต่อาศัยการใช้ภาพพจน์เป็นสื่อทางภาษาทั้งสิ้น

การสร้างภาพพจน์ในวรรณคดีเป็นการใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิง ผู้ประพันธ์ หรือกวีจะไม่กล่าวแบบตรงไปตรงมา สิทธา พินิจภูวดล และคนอื่น ๆ (2516: 167) กล่าวว่า "ภาพพจน์ไม่ใช่การสร้างประโยคแบบปกติสามัญ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของ ไวยากรณ์ที่เจียบขาด เกรงครัด แต่เป็นการสร้างประโยคที่เสรี" ดังนั้นการสร้าง ภาพพจน์มักจะใช้ภาษาที่เป็นแบบโวหาร ได้แก่ อุปมาอุปไมย อุปลักษณะ บุคลาธิษฐาน อติพจน์ ฯลฯ ตามความเหมาะสม ตัวอย่างเช่น

เสียงให้ทุกราชฎรีให้	ทุกเรือน
อกแผ่นดินคุเหมือน	จักขวิ
บเห็นตะวันเคื่อน	ควมมืด มัวนา
แลแห่งใจเห็นน้ำ	ยอมน้ำตาคน

(ลิลิตพระสด 2513: 114)

ในบทนี้ให้ทั้งความรู้สึก สัมผัสด้วยเสียง และเห็นภาพความทุกข์โศกเสียใจ ของราชฎรอย่างเด่นชัด กวีใช้ภาพพจน์แบบซ้ำคำ คือซ้ำคำว่า "ให้" โดยบรรยายถึง สภาพความเสียใจเป็นลำดับขั้น เริ่มต้นจากเสียงร่ำไห้อาจจะเป็นเพียงคนเดียว มาเป็นเสียงร่ำไห้ของทุกคนจนในที่สุดมาถึงทุกเรือน ความทุกข์โศกนั้นมีมากมายใหญ่ หลวงจนราวกับว่าแผ่นดินจะพลิกคว่ำไปสู่ความมืดมิดไร้แสงเดือนแสงตะวัน กวีเน้น คำว่าไม่เห็นทั้งตะวัน ดวงเคื่อน และดวงควา จึงให้ภาพพจน์ความมืดที่มดสนิทย่ำถึง ความทุกข์โศกอย่างแสนสาหัส แลไปที่ใจจะมีก็แต่เพียงน้ำที่มาจากน้ำตาคน

อีกวิธีหนึ่งที่กวีนิยมใช้ก็คือการใช้ภาพพจน์แบบกล่าวเกินจริง (Hyperbole) เป็นการเปรียบเทียบที่เกินจริง เพื่อเน้นความรู้สึกที่รุนแรงจริงจังจนไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ตามปกติสามัญ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการและอารมณ์คล้อยตามความรู้สึกของกวี ตัวอย่างเช่น

เสียเจ้ารกราวมณีรุ่ง	มุ่งปรารถนาอะไรในหล้า
มิหวังกระทั่งฟากฟ้า	ชบหน้าคิดดินกินทราย

(อังคาร กัลยาณพงศ์ 2529: 91)

ในบทนี้บรรยายถึงความรู้สึกสะท้อนใจอย่างรุนแรงเพราะนางอันเป็นที่รักจากไป โดยเปรียบเทียบกับของมีค่าตั้งเพชร มณี เมื่อมีรอยร้าวแล้วยากที่จะประสานได้ดังเดิม ให้ภาพพจน์ของคนที่สูญเสียอย่างใหญ่หลวงที่สุดไม่สามารถกลับคืนดังเดิมได้ และจากการสูญเสียนี้ทำให้หมกมุ่นกังวล มีแต่ความสิ้นหวังจนกระทั่งไม่ปรารถนาอะไรอีกแล้วในโลกนี้ เหลือแต่ความเศร้าโศกเสียใจ กวีใช้คำว่า "ซบหน้า" ให้ภาพที่ว้าวน้ำตาซึ่งความหวังทั้งหมด และยังกินทรายซึ่งไม่ใช่อาหารของมนุษย์ แต่นำมาเปรียบเทียบกับเพื่อบอกถึงความรู้สึกขมขื่นอย่างแสนสาหัส

ในการเรียนการสอนวรรณคดีนั้น ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้นักเรียนเกิดความซาบซึ้งและเข้าใจวรรณกรรมอย่างแท้จริง บุญเหลือ เพ็ญสุวรรณ (2529: 283) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีว่า "การสอนวรรณคดีมักจะสอนจนกลายเป็นแบบเรียน เรื่องศัพท์ วัฒนธรรมประเพณี แบบเรียนทางศีลธรรม ในเรื่องวรรณศิลป์ไม่เอาใจใส่...รวมทั้งความคิดวิจารณ์ การตีความ บทกลอนไม่ค่อยได้ฝึกเท่าที่ควร" และจากผลการวิจัยของสุนทรี เฉลิมพงษ์พร (2523: 103-106) ทำการวิจัยเรื่องความคิดเห็นของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายเกี่ยวกับวรรณกรรมร้อยกรองไทยที่ปรากฏในแบบเรียนวิชาภาษาไทย และวรรณกรรมร้อยกรองอื่น ๆ ผลการวิจัยพบว่า

1. นักเรียนส่วนใหญ่ชอบอ่านวรรณกรรมร้อยกรองไทยและตระหนักถึงความสำคัญของกาพย์กลอน วรรณกรรมร้อยกรองไทย
2. ปัญหาและอุปสรรคที่นักเรียนประสบมากที่สุดในการศึกษา วรรณกรรมร้อยกรองไทยได้แก่ อ่านวรรณกรรมร้อยกรองไทยแล้วไม่สามารถเข้าใจความหมายที่แท้จริงของคำประพันธ์

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นที่นักเรียนขาดการวิจารณ์ จึงจะเห็นได้ว่านักเรียนวิจารณ์วรรณคดีไม่เป็น ที่ความไม่ได้ ไม่เข้าใจความหมายของบทร้อยกรอง การเรียนการสอนวรรณคดีจึงควรมุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจวรรณคดีด้วยการฝึกใช้ความคิด รู้จักวิเคราะห์ วิจารณ์วรรณคดีด้วยตนเองอย่างมีเหตุผล ซึ่งการเรียนการสอนในลักษณะนี้สอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (กระทรวงศึกษาธิการ 2520: 9) ที่ว่า "ให้สามารถพิจารณาหนังสือ

งานเขียน งานประพันธ์ที่อ่านได้...ให้เห็นคุณค่าของวรรณคดี และเห็นความสำคัญ
ของงานประพันธ์การใช้ภาษา..." และจุดประสงค์ในรายวิชาเลือก ท 322 การอ่าน
งานประพันธ์เฉพาะเรื่อง ก็มีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนรู้จักวิธีการอ่านอย่างพินิจพิเคราะห์
และแสดงความคิดเห็นได้อย่างมีหลักเกณฑ์

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในการเข้าถึงวรรณคดีนั้น แนวทางที่สำคัญประการหนึ่ง
ก็คือศึกษาเกี่ยวกับภาพพจน์ที่ปรากฏในวรรณคดี เพราะการศึกษาภาพพจน์จะช่วยให้
ผู้อ่านรู้จักวรรณกรรมอย่างถ่องแท้ ทำให้เข้าใจถึงภาษาได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้าน
วรรณศิลป์ กล่าวคือ เข้าถึงการสร้างสรรค์ความงามที่กวีมุ่งแสดงออกด้านภาษาซาบซึ้ง
ในความไพเราะของรสคำ รสความที่ปรากฏ รวมทั้งความหมายของคำ และการเลือก
ใช้คำได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเมื่อผู้อ่านเข้าใจในภาษาของวรรณคดีจนเกิดจินตนาการ
และความหยั่งเห็นแล้ว ก็จะมีความรู้สึกซาบซึ้ง กระทบถึงคุณค่าของวรรณคดีที่เป็นมรดก
ของชาติได้

จากจุดเด่นและคุณค่าของการศึกษาเรื่องภาพพจน์ในวรรณคดีนี้ ทำให้ผู้วิจัย
เลือกศึกษาโดยการวิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองที่ปรากฏ
ในหนังสือแบบเรียนชุดทักษะสัมพันธ์ ซึ่งการวิเคราะห์ภาพพจน์นี้จะเป็นแนวทางสำคัญ
สำหรับครูและนักเรียนในการศึกษาวรรณคดีให้ลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย
ชุดทักษะสัมพันธ์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้วิเคราะห์ภาพพจน์ในวรรณคดีไทยจากหนังสือเรียนภาษาไทย
ชุดทักษะสัมพันธ์ เล่ม 1-3 ได้แก่เรื่องต่อไปนี้

1. งามเกียรติ ทอนศึกไมยราพ บทพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
2. พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีพบศรีสุวรรณกับสินสมุทร ผู้ประพันธ์ พระสุนทรโวหาร (ภู่)
3. พระร่วง บทพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. ราชชาธิราช ตอนพลายประกายมาศ ผู้ประพันธ์ เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
5. กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานและว่าควายงานนี้กษัตริย์ พระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
6. ชุนช้างชุนแผน ตอนพลายแก้วแต่งงานกับนางพิม บทพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
7. โคลงโลกนิติ ผู้ประพันธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
เคชาทิศ
8. สามก๊ก ตอนจูล่งฝ่าทัพหับอาเต๊า ผู้ประพันธ์ เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้ครูและนักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจภาษาของวรรณคดีได้ละเอียดและกว้างขวางยิ่งขึ้น
2. เพื่อเป็นแนวทางสำหรับครูในการสอนวรรณคดีไทยโดยเฉพาะด้านการพิจารณาภาพจน์ประกอบ
3. ทำให้ครูและนักเรียนตระหนักถึงคุณค่าวรรณคดีไทยในอันที่จะส่งเสริมพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เกิดจินตนาการที่กว้างไกล และรู้จักวิเคราะห์ วิจัยวรรณคดีไทยอย่างมีเหตุผล
4. เป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจค้นคว้าวิจัยต่อไป

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. ภาพพจน์ หมายถึง กลวิธีการใช้ภาษาโดยเลือกถ้อยคำ หรือใช้กลวิธีการกล่าวอย่างแยบยล ไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเข้าใจ ความรู้สึก อารมณ์ ให้เกิดเป็นภาพที่เด่นชัดขึ้นในจิตใจ

2. วรรณคดี หมายถึง บทประพันธ์ทุกชนิดที่ผู้แต่งมีวิธีการเขียนอย่างดี มีศิลปะก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้อ่าน สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านมีมโนภาพไปตามจินตนาการของผู้แต่ง เราให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจไป ความความรู้สึกของผู้แต่ง ซึ่งมีทั้งวรรณคดีที่เป็นทั้งร้อยแก้วและวรรณคดีที่เป็นร้อยกรอง

3. หนังสือเรียนภาษาไทยชุดทักษะสัมพันธ์ หมายถึง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้เป็นหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทย บังคับตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 มีทั้งหมด 3 เล่ม คือ หนังสือเรียนภาษาไทยชุดทักษะสัมพันธ์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เล่ม 1, เล่ม 2 และ เล่ม 3